
Ana Vermezović, Nenad Savić
i Tamara Jakovljević

Povezanost različitih mera spiritualnosti sa Strejhornovom skalom religioznosti

Mnogi istraživači su se bavili odnosom spiritualnosti i religioznosti i dobili pozitivnu korelaciju ova dva fenomena. Međutim, odnos ovih fenomena pojačan je načinom na koji je konstruisan veći broj skala spiritualnosti, čije stavke pored opisa spiritualnog doživljaja sadrže i tumačenje tih doživljaja uticajem viših sila. U našem radu koristili smo dve skale koje su najčešće u upotrebi, Pijedmontovu skalu spiritualne transcendencije i Klonindžerovu skalu samotranscendencije, s tim što smo iz skala izabrali samo one stavke u kojima je moguće ostaviti sam opis spiritualnih doživljaja, bez interpretacije tih doživljaja. Takođe, mere spiritualnosti su nam bili i kratki tekstovi koji opisuju spiritualne doživljaje i tiču se opšteg osećaja povezanosti sa različitim pojmovima kao što su kosmos, priroda, preci, muzika i pozorišni komad. Religioznost smo merili Strejhornovom skalom koja kao skor daje intenzitet obavljanja religijskih praksi karakterističnih za hrišćanske zajednice i intenzitet lične komunikacije sa Bogom. Mereći na ovaj način spiritualnost i religioznost, dobili smo rezultat koji ukazuje da nema povezanosti između mere religioznosti i bilo koje od mera spiritualnosti. Ovaj rezultat je u skladu sa pretpostavkom da postojanje interpretacija u skalama spiritualnosti nije samo zajednički izvor varijanse za spiritualnost i religioznost koji pojačava njihovu korelaciju, već je to uzrok postojanja korelacije uopšte.

Uvod

Više istraživača se bavilo pojmom spiritualnosti i definisali su ga na različite načine. Na primer, Singer je spiritualnost definisao kao potrebu čoveka da utka sopstveni, konačan život unutar većeg, sve-

obuhvatnog narativa (Emmons 1999). Po Dolahajtu spiritualnost je potraga za značenjem, jedinstvom, povezanošću i sa prirodom i onostranim (Emmons 1999). Šafranski i Goruš smatraju da je spiritualnost transcendentna dimenzija ljudskog iskustva koju čovek otkriva u trenucima kada razmišlja o značenju sopstvenog postojanja i kada pokušava da smesti sebe u širi ontološki kontekst (Zinnbauer *et al.* 1999). Uočljivo je da se doživljaji koje autori definišu kao spiritualne javljaju tokom razmišljanja o prirodi, kosmosu, precima, smislu, u trenucima kada se prepuštamo muzici ili imamo osećaj jedinstva i povezanosti sa prirodom i onostranim (Todorović 2006).

U svim ovim definicijama mogu se uočiti određeni elementi koji su zajednički. To su potraga za značenjem (koju prati osećaj postojanja kognitivne jasnoće o svetu koji nas okružuje), osećaj pripadnosti nekom većem, kompleksnom sistemu (kosmos, priroda, čovečanstvo, itd.) i disocijacija (osećaj neraskidive povezanosti sa takvim jednim sistemom uz istovremeni osećaj da je čovek sistem za sebe) (Todorović i Knežević 2006). Međutim, ne postoji jedinstvena definicija spiritualnosti oko koje se svi naučnici slažu. Spiritualnost je jedan od fenomena koje nije lako opisati rečima, jer po svemu sudeći nije u potpunosti dostupan svesti. Odnosno, iako je čovek svestan svojih spiritualnih doživljaja, on ima teškoću da pretoči taj doživljaj u precizan verbalni opis. Iz ovog razloga, do definicije spiritualnosti je smislenije doći istraživanjima nego pokušajima davanja opisa bez prethodnih istraživanja.

Mnogi naučnici koji se bave istraživanjem spiritualnosti u svoja istraživanja uključuju i mere re-

Ana Vermezović (1988), *Užice, Stevana Sindelića 16, učenica 4. razreda Užičke gimnazije*

Nenad Savić (1988), *Bijela, Bijele školjka B-2/4, učenik 4. razreda Srednje škole "Ivan Goran Kovačić" u Hercegu Novom*

Tamara Jakovljević (1989), *Valjevo, Dr. Pantića 133/3, učenica 3. razreda Valjevske gimnazije*

MENTOR:

Ana Todorović, *Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za psihologiju*

ligioznosti. Neki autori definišu religioznost kao “orientaciju, tj. vjerovanje u sveto – (jednog) Boga, koja podrazumjeva usvajanje osnovnih teoloških principa date konfesije na nivou vjere i na nivou znanja, određenu religijsku praksu, te određene šire modele ponašanja zasnovane na religijskim moralnim normama koje iz ove proističu” (Bešić i Đukanović 2000). Ovde su uočljiva dva elementa religioznosti. Prvi je verovanje kao intrapsihički element, dok se pod drugim podrazumeva religijska praksa kao element ponašanja. Naučnici, koji istražuju spiritualnost, ne bave se religijskom praksom, ali istražuju preplitanje spiritualnosti sa religijskim uverenjima.

U nekim istraživanjima autori nalaze korelaciju između mera spiritualnosti i religioznosti, što znači da verovanje u božanski entitet povećava verovatnoću javljanja spiritualnih doživljaja (Kirk *et al.* 1999). Dakle, oni smatraju da je mala mogućnost javljanja spiritualnih doživljaja kod ateista, mada to ne znači da je sasvim nemoguće da i oni dožive to iskustvo. Hil i Hud definišu pojmove spiritualnosti i religioznosti kao veoma srodne i vide ih kao potragu za iskustvom svetog onako kako ga pojedinac definiše. Reč “sveto” oni razumeju kao viđenje ili krajnje realnosti i istine ili kao transcendentno biće, koje ima božanske attribute. Dalje, i potraga za svetim i iskustvo svetog su posredovani emocijama, koje mogu i ne moraju biti svesne. Mnogi naučnici, kažu Hil i Hud, zbog potrebe za pravilnim izražavanjem nekih pojmova, koriste rečnik iz religije i sasvim je moguće da se definišući kriterijumi koji se odnose na spiritualno donekle poklapaju sa religijskim. Takođe, većina ljudi izjavljuje i da su religiozni i da je spiritualnost bitan deo njihovog identiteta. Usled svega toga, autori zaključuju da su ova dva fenomena suštinski međusobno povezana, i to preko emocija koje se javljaju pri obe vrste iskustava (Hill i Hood 1999).

Postoje i naučnici koji u svojim radovima podrazumevaju da postoji snažna i jaka povezanost između fenomena spiritualnosti i religioznosti, a da to prethodno nisu ni istražili (Zinnbauer *et al.* 1999, prema Todorović i Knežević 2006). Sledi da oni pretpostavljaju da ateisti ne mogu imati opisanu vrstu doživljaja ili da je eventualno mogu imati u veoma maloj meri. Zapravo, krajnja implikacija njihovih ideja je da vernici veruju u postojanje božanstava zato što mogu da dožive jedno posebno emocionalno stanje, koje je praćeno saznanjem – dok je to osećanje (pa samim tim i saznanje) strano za ateiste.

U većini istraživanja, spiritualnost se meri preko jedne od postojećih skala spiritualnosti, od kojih se najčešće koriste Klonindžerova skala samotranscendencije (Todorović i Knežević 2006) i Pijedmontova skala spiritualne transcendencije (Piedmont 1999). O religioznosti ispitanika obično saznajemo preko Strehornove skale religioznosti koja se uglavnom koristi kod uzoraka hrišćana, a koja kao rezultat daje intenzitet obavljanja religijskih praksi karakterističnih za hrišćanske zajednice i intenzitet lične komunikacije sa Bogom. Ona nam daje informaciju u kojoj meri je ispitanik religiozan i nije joj primarno da pokaže da li je neko vernik ili ne (Strayhom *et al.* 1990).

Međutim, postoji problem u načinu merenja spiritualnosti. Naime, Klonindžerova i Pijedmontova skala sastoje se od niza stavki na kojima ispitanik treba da zaokruži stepen slaganja. Ukupni skor se zatim uzima kao opšta mera spiritualnosti i poredi se sa merama religioznosti. Problem koji se uočava i u Klonindžerovom i u Pijedmontovom upitniku, potiče od sadržaja stavki koje ulaze u ova dva instrumenta. Ove stavke sadrže opise spiritualnih doživljaja koji mahom zalaze u domen osećaja povezanosti sa čovečanstvom, međutim, većina stavki često sadrži i interpretaciju tih doživljaja, koja doživljaj objašnjava postojanjem viših sila. Na primer, stavka iz Klonindžerovog upitnika glasi: “Izgleda da imam *šesto čulo* pomoću koga ponekad znam šta će se desiti”. Moguće je da se mnogim ljudima ponekad javi osećaj da znaju da će se nešto desiti. Međutim, samo oni koji veruju u neke natprirodne (više) sile, taj doživljaj mogu pripisati nečem kao što je “šesto čulo”. S druge strane, oni koji ne veruju u takve sile, na ovo pitanje će odgovoriti negativno, iako su možda nekada imali takav osećaj. Na stavku “Imao sam lična iskustva tokom kojih sam osetio da sam u kontaktu sa svetom i divnom, spiritualnom, duhovnom moći” ateista neće odgovoriti potvrdno. On je možda nekada osetio povezanost sa nekim kompleksnim sistemom, npr. kosmosom, ali to je interpretirao kao nešto na šta on sâm utiče, a ne kao doživljaj na koji utiču neke duhovne moći. U Pijedmontovom upitniku se javlja isti problem, a u nekim stavkama su čak navedena isključivo uverenja u postojanje viših sila. “Verujem da je smrt put u novi nivo postojanja” je stavka koja jasno meri uverenje bez definisanog doživljaja. Ova stavka, takođe, pravi razliku između ateista i vernika koji, u ovom slučaju, ne veruju, odnosno veruju u neki “novi nivo postojanja”

Dakle, većina stavki sadrži i opis spiritualnog doživljaja i interpretaciju tog doživljaja. Kada ispitanik procenjuje stepen slaganja, ne možemo znati da li je njegov kriterijum bio sam doživljaj ili njegova interpretacija. Ateista, iako se možda slaže sa doživljajem, može da se ne složi sa čitavom stavkom jer se ne slaže sa interpretacijom. Ovakve stavke nisu pogodne za one koji ne veruju u postojanje nekih viših sila ili duhovnih moći. Verniku će interpretacija predstavljati manji problem i biće skloniji da se složi sa stavkom ukoliko je imao doživljaj opisan u njoj. Usled toga, bar jedan deo korelacije između mera spiritualnosti i religioznosti može da potiče od ovih interpretacija doživljaja natprirodnim silama koje su uključene u stavke.

Urađeno je istraživanje u kojem nije dobijena korelacija između spiritualnosti i religioznosti, onda kad u istraživanje nisu bile uključene interpretacije. U tom istraživanju trebalo je da se ispitanici opredelili za jednu od ponuđenih opcija koje su istovremeno izražavale tip i stepen religioznosti, a to su: ateisti koji veruju samo ono što vide svojim očima, ateisti koji su to jer veruju u naturalistička objašnjenja, oni koji veruju u inteligentnu energiju koja ima udela u opštem poretku svemira, oni koji veruju u jednog Boga koji objedinjuje sve religije i oni koji veruju u jednog boga, onakvog kakvog ga opisuje njihova religija. Spiritualnost je merena isključivo preko opisa doživljaja pomoću tri kratka teksta koja redom opisuju kosmos, prirodu i pretke. Nakon svakog teksta, ispitanik je odgovarao da li je ikada osetio nešto slično kada je razmišljao o istim stvarima (dajući ocene na skali 1-5), koliko često i koliko intenzivno (Todorović 2006).

Smatrali smo da ove nalaze treba potvrditi i dodatno proveriti na standardnim merama spiritualnosti i religioznosti kao što su Klonindžerova skala samotranscendencije, Pijedmontova skala spiritualne transcendencije i Strejhornova skala religioznosti, uz isključivanje interpretacija iz stavki u skalama spiritualnosti. Naša hipoteza je bila da neće postojati korelacija između spiritualnosti i religioznosti kada se iz standardnih mera spiritualnosti isključe interpretacije. Cilj našeg istraživanja je pokušaj replikacije nalaza da između spiritualnih doživljaja i religijskih uverenja ne postoji povezanost onda kada u mere spiritualnosti nisu uključene interpretacije spiritualnih doživljaja, koristeći malo izmenjene standardne mere spiritualnosti i radeći na uzorku srednjoškola.

Materijal i metode

Uzorak su činili 55 srednjoškolaca, polaznika Istraživačke stanice Petnica, od toga 28 muških polaznika (51%) i 27 ženskih (49%). Svaki od ispitanika je popunjavao upitnike pojedinačno, za vreme letnjeg seminara u Petnici.

Instrumenti korišćeni u ovom istraživanju su:

1. izmenjena Pijedmontova skala spiritualne transcendencije; originalna skala sadrži 24 tvrdnje koje obuhvataju i doživljaj i interpretaciju doživljaja, a u ovom istraživanju iz date skale preuzeto je 11 tvrdnji jer smo sklonili interpretacije i ostavili samo doživljaj gde je to bilo moguće, a gde nije, te stavke nismo ni koristili

2. izmenjena Klonindžerova skala transcendencije; ova skala sadrži 15 tvrdnji, od kojih smo preuzeli 5 (po istom principu kao i u Pijedmontovoj skali)

3. skala religioznosti; ova skala ima 12 tvrdnji i meri religijsku posvećenost ispitanika jednih u odnosu na druge unutar ispitivanih uzoraka, pouzdanost instrumenta je $\alpha = 0.889$

4. pet kratkih tekstova prilagođenih ovom istraživanju, od kojih su tri preuzeta iz drugog istraživanja (Todorović 2006); tekstovi opisuju isključivo spiritualne doživljaje i tiču se opšteg osećaja povezanosti sa kosmosom, prirodom, precima, muzikom i pozorišnim komadom (napomena: svaki tekst je pozitivan, odnosno opisuje stanje prijatnosti, oduševljenja, saznanja o sebi i nijedan tekst ne sadrži tumačenja doživljaja natprirodnim silama).

Varijable.

1. prosečni skor na prilagođenoj Pijedmontovoj skali spiritualne transcendencije
2. prosečni skor na prilagođenoj Klonindžerovoj skali samotranscendencije
3. prosečni skor na Strejhornovoj skali religioznosti
4. mere na spiritualnim tekstovima

Računat je koeficijent linearne korelacije između mera na spiritualnim tekstovima, Klonindžerovoj skali samotranscendencije, Pijedmontovoj skali spiritualne transcendencije i Strejhornovoj skali religioznosti.

Rezultati

Prosečni skorovi na svim instrumentima dati su u tabeli 1.

Tabela 1. Prosečne dobijene vrednosti na svim instrumentima

	Aritmetička sredina (AS)	Standardna devijacija (SD)
Spiritualni tekstovi	3.69	0.64
Religioznost (Strejhornova skala)	2.80	0.30
Izmenjena Klonindžerova skala samotranscendencije	3.51	0.76
Izmenjena Pijedmontova skala spiritualne transcendencije	3.24	0.62

Iz tabele 1 možemo videti da ispitanici imaju najviše skorove na tekstovima koji mere spiritualnost (AS = 3.69), odnosno na toj meri su najbliži maksimalnoj mogućoj vrednosti. Drugim rečima, ispitanici su skloniji da imaju spiritualne doživljaje u vezi sa kosmosom, prirodom, precima, muzikom i pozorišnim komadom nego da ih nemaju. Najnižu vrednost, prema tabeli, pokazala se na Strejhorn skali religioznosti, gde su ispitanici u proseku dostigli vrednost koja je ispod matematičkog proseka (AS = 2.80). Takav rezultat govori da ispitanici kao grupa nisu veoma religiozni. Najviši stepen slaganja među ispitanicima dobijen je isto na Strejhornovoj skali religioznosti (SD = 0.30), dok je najveća raspršenost rezultata među ispitanicima dobijena na izmenjenoj Klonindžerovoj skali samotranscendencije (SD = 0.76).

Dobijena je statistički značajna korelacija između rezultata na Klonindžerovoj i Pijedmontovoj skali spiritualnosti ($r = 0.377$, $p < 0.01$), što znači da imaju neki zajednički izvor varijanse. Takođe, obe ove skale spiritualnosti značajno koreliraju sa tekstovima kojima je merena spiritualnost (sa Klonindžerovom skalom – $r = 0.509$, $p < 0.01$; sa Pijedmontovom skalom – $r = 0.326$, $p < 0.05$). Varijanje u stepenu spiritualnosti merene Klonindžerovom skalom u ovom istraživanju nije praćeno variranjem u ispoljavanju religioznosti merene Strejhornovom skalom. Takođe, Pijedmontova skala i Strejhornova skala ne koreliraju statistički značajno, što nam govori da fenomeni mereni ovim skalama nisu srodni.

Važno je naglasiti da skor na skali religioznosti ne korelira ni sa jednom od mera spiritualnosti.

Diskusija

Iz rezultata koje smo dobili istraživanjem sledi da je hipoteza potvrđena, odnosno – prema rezultatima, nema povezanosti između upotrebljene mere religioznosti i nijedne od mera spiritualnosti. Ovi nalazi su u skladu sa rezultatima koje je dobila Ana Todorović, iako su u ovom radu korišćene i druge mere spiritualnosti – Pijedmontov i Klonindžerov upitnik sa stavkama iz kojih su isključene interpretacije – i bez obzira na to što je istraživanje vršeno na drugom uzorku (srednjoškolicima).

Dolahajt je spiritualnost definisao kao “potragu za značenjem, jedinstvom, povezanošću i sa prirodom i onostranim”. Na osnovu podataka koje smo dobili ova definicija nije u potpunosti primenljiva, jer potraga za onostranim možda ne mora biti nužno vezana za spiritualna iskustva. Definicija spiritualnosti koju su, s druge strane, izložili Hil i Hud, gde se to iskustvo svodi na potrebu da se uspešno nosimo sa zadovoljstvom i bolom, potrebu za koherentnim konceptualnim okvirom značenja, potrebu za samocenjenjem i potrebu za povezivanjem, ne obuhvata tumačenje spiritualnih doživljaja višim silama i nije u suprotnosti sa našim podacima. Podaci još pokazuju da nije važno da li je neko vernik ili ne po pitanju toga da li se može očekivati da će se kod njega javiti osećaji pripadnosti jednom, većem, kompleksnom sistemu, osećaj pojedinca da je deo tog sistema, osećaj povezanosti sa prirodom, drugim ljudima, itd. Iz ovoga se uočava suprotnost podataka dobijenih u ovom istraživanju sa onim istraživanjima u kojima naučnici nalaze da ateisti imaju znatno manju mogućnost javljanja spiritualnih doživljaja od vernika (Kirk *et al.* 1999). Postojanje interpretacija u skalama spiritualnosti možda da nije samo zajednički izvor varijanse za spiritualnost i religioznost koji pojačava njihovu korelaciju, već je to uzrok postojanja korelacije uopšte.

Zaključak

U odnosu na većinu prethodnih istraživanja, ovaj rad donosi drugačije rezultate što se fenomena spiritualnosti tiče. Iz istraživanja se može zaključiti da se spiritualni doživljaji javljaju kod ljudi nezavisno od toga da li su oni vernici ili ne. Iz ovoga sledi da nisu uverenja ono što je primarno u postojanju spiritualnosti kod ljudi, niti da spiritualni doživljaji bitno utiču na postojanje religijskih uverenja.

Literatura

Bešić M., Đukanović B. 2000. *Bogovi i ljudi (religioznost u Crnoj Gori)* Podgorica: CID i SOCEN

Emmons R. A. 1999. Religion in the Psychology of Personality: An Introduction. *Journal of Personality*, **67**: 873.

Hill P. C. and Hood W. R. Jr. 1999. Affect, Religion, and Unconscious Processes. *Journal of Personality*, **67**: 1015.

Kirk K. M., Eaves L. J., Martin N. G. 1999. Self-transcendence as a measure of spirituality in a sample of older Australian twins. *Twin Research*, **2**: 81.ž

Piedmont R. L. 1999. Does Spirituality Represent the Sixth Factor of Personality. *Journal of Personality*, **67**: 985.

Strayhorn J. M., Weidman C. S., Larson D. 1990. A Measure of Religiousness, and Its Relation to Parent and Child Mental Health Variables. *Journal of Community Psychology*, **18**: 34.

Todorović A. 2006. Spiritualnost iz ugla psihologije ličnosti i evolucione psihologije. Neobjavljen diplomski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za psihologiju

Todorović A., Knežević G. 2006. Povezanost prisustva sekularno opisanih spiritualnih doživljaja sa dve različite mere religioznosti. *Psihologija*

Zinnbauer B. J., Pargament K. I., Scott A. B. 1999. The Emerging Meanings of Religiousness and Spirituality: Problems and Prospects. *Journal of personality*, **67**: 890.

Ana Vermezović, Nenad Savić
and Tamara Jakovljević

The Relationship Between Different Measures of Spirituality and the Strayhorn Religiousness Scale

Spirituality is a phenomenon that is not easily described verbally, since people do not display complete conscious awareness of the experience. Various researchers have put forth their own definitions of spirituality, but there is no singular definition applicable to all available research or theory. However,

some elements of spirituality are present in most definitions: a search for meaning followed by a feeling of cognitive clarity about the surrounding world; a feeling of having an unbreakable bond with different aspects of reality: humankind, nature, the cosmos, etc.; and dissociation, an impression of being an integral part of some complex system (such as the aforementioned humankind, nature or cosmos), while simultaneously contemplating the interaction of that system and ourselves from afar. A lot of the available literature is turned towards investigating the relationship between spirituality and religiousness, i.e. spiritual experiences and religious beliefs. Religion is usually defined in such a way that it encompasses both belief as an internal psychological phenomenon, and religious practice as a behavioral phenomenon. Most researchers found a correlation between religion and spirituality. However, we supposed that the existing correlation gets heightened because of the specific content of utilized spirituality scales, such as Cloninger's Self-Transcendence Scale and Piedmont's Spiritual Transcendence Scale. The items in those scales describe spiritual experiences but have added interpretations of those experiences using supernatural forces. For instance, one item in Cloninger's scale says: I seem to have a 'sixth sense' that sometimes allows me to know what is going to happen". While it is quite possible that many people sometimes feel as if they know something is about to happen, only those who believe in supernatural explanations will ascribe this feeling to their 'sixth sense'. Those who disbelieve this type of explanation might well have had the same feeling, but they will tend to respond negatively to the question because of the existing supernatural interpretation of the feeling. In this research paper, we also investigated the relationship between spirituality and religiousness. We measured spirituality using Cloninger's and Piedmont's scale, but we revised the scales by leaving out interpretations from the original items where possible. In the end we used five revised items from Cloninger's scale and 11 revised items from Piedmont's scale. We also used five short texts that describe feelings of connectedness with the cosmos, nature, ancestors, music and a theater play. The texts consisted only of descriptions of feelings aroused by thinking about these things, with no interpretations of the source of these experiences. The participants in our research indicated on a scale of 1 to 5 if they ever felt something similar

while thinking about the same things. We measured religiousness using the Strayhorn Religiousness Scale. Our sample consisted of 55 high school pupils in the Petnica Science Center. We analyzed the data using linear correlation coefficients between our three measures of spirituality on one side, and the Strayhorn Religiousness Scale on the other. Our re-

sults suggest that there is no significant correlation between measures of spiritual experiences and religious beliefs when interpretations are not part of the instruments that measure spirituality. It seems that these interpretations aren't only a common source of variance for spirituality and religiousness measures, but the reason for any correlation existing at all.